

Drago
Drušković:

O pisateljskem fenomenu Prežihov Voranc (Ob tridesetletnici smrti)

O prvi objavi *Boja na požiravniku* (1935. leta) in o drugih novelah, objavljenih v naslednjih letih v *Sodobnosti*, je v uvodu zbirke *Samorastniki* — zapisal Josip Vidmar — da se nam je zdelo, da je z omenjeno novelo nastopil nov človek in da smo priče literarnemu pojavu, podobnemu rojstvu Palade Atene.

Urednik *Sodobnosti* Ferdo Kozak je pojasnil kasneje (1955), da je videl, kako ima v rokah delo izredne kakovosti; mislil je na isto novelo.

Pisatelj s psevdonimom — Prežihov Voranc, ni bil nikakršen novinec, saj ga je že zdavnaj odkrila Zofka Kvedrova, ko je začela objavljati njegove prispevke v *Zikinem glasilu* — Domačem prijatelju in ko je zapisala (1912) ob prevodu in objavi njegove črtice v nemščini: »In mlad konjski hlapec s Koroškega je skoraj majhen Gorki . . .«. Z ruskim pisateljem so ga primerjali še drugi, Prežih ga omenja ob Tolstoju in Dostojevskem med pisatelji, ki so mu že v mladosti razkrivali družbena neskladja v življenju. V začetnih Prežihovih črticah je komaj mogoče zaznati sorodnost v snovi iz prve poti v svet, v Trst, Gorico, Celovec (1911/12) in srečanj z delavci in njihovimi stranpotmi — s prozo Gorkega; nekaj črtic je objavil v svoji prvi knjižici *Povesti* (1924); v tistem času ga skoraj niso opazili. Sam se je bolj ukvarjal z opisi »življenja v hlevu«, predvsem pa je odšel po svoji pisateljski poti.

Rojen je bil kmečkemu najemniku in tesarju (1893) v koroški vasi Kotlje v Mežiški dolini, tam je obiskoval dvorazredno raznarodovalno šolo. Njegovi starši so se kar naprej selili od ene do druge najemniške kmetije, odkoder je le odšel na dva zadružna tečaja v Ljubljano in Dunaj; naposled med vojake v prvo svetovno vojno, od tam pa je pobegnil kot nasprotnik vojne in monarhije (1916). Po vojni je najprej doma tesar, kmalu je dobil službo urednika Bratovske skladnice v bližnji ravenski železarni. Povojno desetletje je skrivno in javno delal kot komunist doma. Pred preganjanjem se je za desetletje umaknil v tujino (Dunaj, Berlin, Pariz, Moskva, Norveška, Romunija, Grčija) in deloval v okviru mednarodnega in jugoslovanskega komunističnega gibanja; hkrati je s krajšimi premori pisateljval.

Med drugo svetovno vojno je sodeloval pri odporiškem gibanju (Kulturni plenum OF), prišel v osvajačeve ječe v Ljubljani, v Begunjah in Berlinu, in pa v taborišči Sachsenhausen in Mauthausen (1943—1945). Po osvoboditvi je delal kot politični in ljudsko prosvetni — delavec doma in pisateljval na domačem Prežihovem vrhu.

Prežihove »samorastniške« novele se niso porodile nenadoma. Napoveduje jih že njegova avtobiografska novela *Borba* (1921), natisnjena

v Ljubljanskem zvonu. V njej razberemo sestavine za podobo kmečkega borca, lik po pisateljevem očetu, kot vzorec za kasnejšega prvoborca z zemljo, požiravnikov, Dihurja. Že takrat je napovedal osnovno filozofijo svojih bajtarskih junakov: »Kot siromak je oče, ki je črpal svoj obstanek iz obdelovanja zemlje in njenega pridelka, bil *popolnoma odvisen od narave*, trepetal v hudih urah in se veselil, kadar je nevarnost minila. Trepot siromašnega poljedelca je uničujoč... Ista borba, trda, ubijajoča um in živce, večna in brezupna, skoraj enaka gradnji hiše v pravljici, v kateri so ptice v kljunih donašale gradivo, je trajala leta in leta.«

Takšni so idejni, idejno estetski začetki, napoved in pa osnove Prežihove estetike — je strnjena označitev občutja in njegovega pojmovanja tragičnosti; usodnega brezupnega kmetovega boja z naravo. V noveli *Borba*, kjer upodablja pisatelj zgodbo svoje družine s preprosto pripovedjo, najdemo tudi zarodek njegovega kasnejšega oblikovalnega postopka, in sicer pri opisu naravne nezgode toče. Ujma prihaja z dramatičnim stopnjevanjem, ko so se začeli zbirati le oblački na bližnjem Macigoju in sta oče in mati začela delati s podvojeno silo. Vendar nevihta se je za tem približevala s posebjeno grozljivostjo, z usodno neizogibnostjo: »... je že v Macigojevem... že gre, že gre...« Takšen je začetek pisateljev izraz, začetek njegovih antropomorfizmov, ki se razrasejo kasneje v prave naravne pošasti, s čeljustmi in tako naprej.

Cez štirinajst let se je ta pisatelj oblikovalni postopek razrasel, pomnožil in pridobil v kakovosti, čeprav najprej z iracionalnimi vsebinami; za ščepec tega se je ohranjalo še naprej v noveli *Vodnjak* (1926). Sledi stopnja z 1934. letom z novelo *Boj na požiravniku*, ki vsekakor že dosega z drugimi novelami in romani njegovo vrhno raven.

Prežih izpričuje poseben pisateljski intelektualizem, ki se je napajal s tankočutnostjo izkušelj, vendar pa pisatelju ne kaže odrekati najmanj zavzete samoizobrazbe. Čeprav izhaja Prežihov iz slovenskega gorskega, vaškega okolja in sosesčine zgodnjega industrijskega središča (Ravne) in še posebej poudarjene krajine: koroške regije, obravnava vaško snov vsehskozni v okvirih proizvodnega dogajanja in družbenih zakonitosti in odnosov ob izteku predindustrijske družbe. Obenem izpoveduje domovinske in narodnostne stiske ljudi številčno majhne skupnosti Slovencev. Pri tem ne zapada v domačijstvo, v »Heimatkunst«; ne v idilo ne v idealizirani kult zemlje in krvi, ne v povečevanje: praizvorov, preprostosti, elementarnosti in primitivnosti, idiličnih hrepenenj, romantizma in iracionalizma.

Znan je tudi njegov odpor do dveh pisateljev, zagovornikov naštetega v okvirih evropskega modernega regionalizma: Hamsuna in Gionoja.

Ne kaže mu pripisovati le »verizma« in znana opredelitev, da gre za *socialnega, novega realista*, kliče ob novejših raziskavah še dopolnil.

Očitno so ga varovale določene vsebinske sestavine v njegovi pisateljski biti, o katerih sam pravi, da koreninijo v družbenem položaju njegove družine in vsega, kar ga je doletavalo v rani mladosti. Vemo tudi še za duhovne vsebine njegovih staršev: očeta kmečkega borca z zemljo in matere, poznavalke in pripovedovalke vaške zgodovine.

Ustvarjalno je tudi uporabljal in se bogatil z jezikovno vsebino krajskega izvora, pa tisto, ki izhaja iz položaja koroškega vaškega prebivalstva. Vendar pravega bogastva, iz samega sebe stvarjenih slogovnih oblik, tokrat ne kaže naštevati.

Skratka, dosežene estetske prvine so: tragičnost pri enačenju usodne sile — zemlje in oblike nezadostnega proizvodnega procesa z borbo človeka z neugonobljivo naravo, s stvarmi. Vse vodi neizogibno v človekov propad. Tragično se izpričuje v kmetovalčevem slepilu o možnosti zmage; kot pojasnilo se nam vrinja misel o neke vrste kvantifikaciji nekdanjih verovanj in upanj kmečkega človeka. Pisatelj uporablja tudi docela »nepoetične« rekvizite, predvsem nesreče pri delu.

Ob tragičnem občutju se kaže še pisateljev odpor zoper *usodnost stvari* in zoper zunanje okoliščine, kar vse dopolnjuje na nadaljnji ustvarjalni stopnji s širšo zasnovano sociološko panoramo domačega univerzuma v romanu *Jamnica*.

Kot tretjo sestavino njegove estetike naj omenim smisel za zgodovinskost, pa naj že gre za vaško kroniko ali za zgodovinska dogajanja vsenarodnega pomena. V tem smislu je z *Doberdobom* uvedel vojni slovenski roman, enakovredno stvaritev v evropskem romanu. S *Požganico*, s snovjo koroškega glasovanja in z *Jamnico*, s snovjo dogajanja po prvi svetovni vojni in z zasnovo romana *Pristrah* (1884. leto) pa daljša pripovedna besedila z izvirnim problematiziranjem narodnostnega vprašanja in revolucionarnih vzgibov našega ljudstva.

Še ena sestavina njegove estetike se izpričuje z upodabljanjem robatih, ostrih obračunov med ljudmi in odtujenih človekovih naravnosti (noveli *Veternik*, *Kurjak*). Ob fragmentarnem opozorilu na pisateljski fenomen Lovro Kuhar-Prežihov Voranc še en podatek, da je po dosedanjem zbiru v Zbranih delih napisal 9 knjig kratke in daljše proze, eno knjigo publicistike in za knjigo pisem. Glavnina spisov ohranja še ob tridesetletnici pisateljeve smrti svežino kot izjemna umetniška kakovost.

Ljubljana, 17. 1. 1980